

Kam se ubírá urbání historie?

29. srpna 2012 bude slavnostní přednáškou Petera Clarka zahájena XI. mezinárodní konference Evropské asociace pro urbání historii, jejíž hostitelkou bude Univerzita Karlova v Praze, respektive Filozofická fakulta. Rozhodli jsme se nabídnout čtenářům krátké ohlédnutí za mezinárodními konferencemi, které jsme zaznamenali v posledních dvou letech mezi světovým kongresem historiků v srpnu 2010 v Amsterdamu, mezinárodní konferencí EAUH v Gentu a právě nadcházejícím jednáním v Praze. Domníváme se, že konference Mezinárodní komise pro dějiny měst a především Evropské asociace pro urbání historii reflektují proměny tohoto badatelského pole a mohou být v určitém smyslu považovány za jeho reprezentativní vzorek.

L. K.

Město jako kultura a jako produkt kultury

(XXI. Mezinárodní kongres historických věd Amsterdam 2010)

Jednu z hlavních sekcí světového kongresu historiků pořádala Mezinárodní komise pro dějiny měst. Sekci organizovala a zasedání řídila Marjatta Hietala. Komentátorem příspěvků v této sekci byl Roger Chartier. Hietalová dala své sekci dvojjazyčný (vědomě ambivalentní) anglicko-francouzský název *The City as a Culture – La ville produit culturel*. Každá z jazykových podob nabízí úmyslně jiný výklad a současně poukazuje na dvojí roli kultury ve vztahu k městu: v první poloze je město tvůrcem a dárce kultury a v druhé je samo produktem kultury jako systému sdílených hodnot. Roger

Chartier tuto ambivalenci přivítal jako otevřenou výzvu, jako reakci na vývoj urbání historie, jejíž badatelské pole doznalo v posledních desetiletích významných změn. Chartier zdůraznil, že urbání historie se v kontextu cílů a metod „nové historie“ zaměřila na dva hlavní cíle. Byla to především konstrukce statistických datových sérií a kvantitativní analýzy demografických pohybů, ekonomických konjunktur, sociální stratifikace a cyklů vývoje měst a městských sítí. Druhá linie bádání sledovala, jak se pod tlakem politických zájmů, institucí, soukromých aktérů a jejich spekulací formoval prostor měst. Studovala zájmy jednotlivých aktérů, jež se projevovaly přítomností moci a sociálními rozdíly, utvářením forem každodenního života výjimečnými událostmi, slavnostmi, rituály, ale i sociálními bouřemi a konflikty. Základní sociografické studie vytvořily předpoklady pro formulaci nových otázek. Urbání historie, stejně jako další proudy sociální historie, v posledních desetiletích přirozeně reagovala na velké tzv. metodologické obraty – kulturní, jazykový či naposledy prostorový. Podle Chartiera se vývoj a proměna přístupů urbáních historiků projevil v referátech všech jedenácti účastníků, chronologicky rozložených od středověku po současnost. Výběrem příspěvků a jejich prostorovým a tematickým spektrem zdůraznili pořadatelé obecnou srozumitelnost a přibuznost problémů v globálním měřítku. Roger Chartier podtrhl společná východiska – explicitně vyjádřená nebo implicitně obsažená v analýze. Především to byla snaha překonat omezení monografického přístupu prostřednictvím komparace či studia městských sítí, propojení nebo křížení historie, poukazujícího na vazby mezi regiony a jejich obyvatelstvem, na cirkulaci nebo

transfery forem a vzorů v politické, ekonomické, ale i obecně kulturní rovině.

Druhým společným rámcem příspěvků bylo užívání konceptu reprezentace, chápaného trojím způsobem. Koncept dobový, který je také nejstarší, odkazuje na hmotné znaky a symboly, jež měly něco zpřítomnit. Například pomníky, ale i občanské nebo aristokratické rituály a slavnosti jsou příkladem reprezentace politické moci, komunitní identity nebo slavné historie. Za druhé byla reprezentace chápána jako myšlený obraz, pozitivní či negativní hodnocení vnější skutečnosti. Do třetice pak jde o pojetí, které je vyjádřeno ve francouzském názvu sekce: jde o reprezentace produkující reálné sociální nebo genderové distinkce a hierarchie, kolektivní představy a loajalitu, politické autority či internalizované identity. Město jako prostor, jako společnost, jako historie je schopné formovat zkušenosti, emoce a myšlenky. Svůj výsledek přinášejí také konfliktní reprezentace, které tvarují městskou krajinu, definují sociální identitu obyvatel a konstruují historii města, respektive jeho vzájemně si konkurující historie.

Ačkoliv se v sekci sešly převážně příspěvky věnované moderním a současným městům, Francesca Bocchi se v referátu *Innovation and Improvement in Infrastructures and Services as a Cultural Product of Italian Medieval Cities* věnovala kultivaci městského prostředí ve středověku. Její analýza komunálních statut italských měst 13. – 14. století ukázala, že italská středověká města zdaleka nebyla jen chaotická a špinavá. Připomněla, že hledání počátků zavádění inovací a kultivace infrastruktury městských služeb jako počátku modernizace až od 18. století je chybné, a představila celou řadu regulačních nařízení a investic, které zlepšovaly hygienické podmínky

pro obyvatele měst. Ukazují, že autoři této legislativy se zabývali sanitárními problémy, jako byl odvod odpadních vod veřejnou kanalizací či vystěhování znečišťujících řemesel za hradby města. Jestliže Norbert Elias viděl počátek civilizačního procesu v raném novověku, Francesca Bocchi dokazuje, že v některých částech Evropy můžeme jeho počátky sledovat o jedno až dvě století dříve. Regulační legislativa prosazuje nové vnímání města jako veřejného prostoru pod kontrolou veřejné moci (městské správy), která jej chrání před nekontrolovanou privatizací a formuluje kolektivní reprezentaci města přesahující sociální rozdíly a partikulární zájmy.

Ústředním problémem příspěvku, který představily Maria Pia Donato a Marina Formica (*Métamorphoses d'une ville-témoin. La (re)création de Rome à l'époque moderne*), byly proměny kolektivní reprezentace města studované na základě porovnání vlivu politiky papežů, zdůrazňujících kontinuitu antického a křesťanského Říma, s obrazem, jenž vytvářeli návštěvníci města, cestovatelé, příslušníci evropské elity od počátku 18. do poloviny 19. století.

Vlivné byly zejména zkušenosti a dojmy Britů absolvujících svou „Grand Tour“, kteří „dechristianizovali“ město tím, že upřednostňovali památky na starověký republikánský a císařský Řím. Důsledkem byla rostoucí obliba klasických pozůstatků a sběratelská mánie, ale také folklorizace římských lidových vrstev. Právě ony byly vnímány jako tí, kdo udržují náboženské rituály i různé pověry. Tyto reprezentace stavěly do opozice slavný *populus Romanus* a folklorní tradice současného lidu a byly posléze internalizovány dobovými římskými elitami. Následně tak vznikalo silné politické napětí mezi světskými elitami a katolickou

církví, jež ve skutečnosti vytvářely dvě proti sobě stojící městské identity. Pád římské republiky v roce 1799, restaurační a represivní režim papeže Lva XII. znamenal vítězství znovu sakralizovaného Říma nad sekulárním. Analýza zdůraznila, že městské kulturní identity nejsou nikdy pevně dány a vždy jsou předmětem konkurujících si vjemů a reprezentací. Autorky naznačily, že vhodnější než koncept „reprezentace“ pro popis a pochopení toho, co jednotlivci, komunity nebo autority s městem a uvnitř města činí, by mohl být koncept „přivlastnění si města“ v plurálu. Lidské působení dodává památkám a místům různý, dokonce i protichůdný historický význam. Autorky dospěly k tomuto závěru, když sledovaly itineráře pozorovatelů a komentátorů, nabité konfliktními politickými a symbolickými významy. Roger Chartier závěrem vyvodil, že je nutné uvést do badatelského pole urbánní historie perspektivu (metodu) vztažové analýzy (*relational analysis*).

Catherine Horel představila první výsledky svého rozsáhlého výzkumu, v němž nabízí uplatnění zmíněné perspektivy na příkladu měst habsburské monarchie v druhé polovině 19. století, resp. do první světové války. (*Le multiculturalisme dans les villes de l'empire des Habsbourg autour de 1900*). Její analýza je komponovaná jako komparace souboru větších a významných měst (např. Bratislava, Kluž, Krakov, Lublaň, Lvov, Záhřeb, Terst), jejichž etnická a nábožensky pestrá společnost ovlivnila podobu kulturního života i fyzickou podobu města. Přesně definovaná kritéria sledují výskyt a působení kulturních a osvětových institucí a postojů aktérů, jejichž role lze klasifikovat jako soutěžení, konfrontace či aropriace (dominance) implikující různé vazby mezi aktéry.

Catherine Horel poukazuje i na význam vztahů k hlavním městům monarchie: Vídňi, Budapešti i Praze. Zvolená skupina měst jí poskytla materiál pro úvahu o vymezení dvou modelů multikulturality a plurikulturality. Na jedné straně koexistence a na druhé straně akulturace a stírání různorodosti. Roger Chartier vidí tento výzkum jako model, který by bylo na místě aplikovat na materiál pro severoamerický „melting pot“ v 19. století, případně i na příklad raně novověké španělské říše, která nabízí dialektický vztah mezi radikální akulturací a četnými kulturními kříženími (hybridita, *métissage*).

Také Katia Pizzi ve svém příspěvku analyzovala multietnickou a multikulturní městskou společnost, tentokrát na příkladu Terstu v první polovině 20. století. (*The City as Cultural Laboratory: Trieste 1918–1954*). Její analýza poukázala na komplexní situaci ve městě na hranici, které charakterizovala jako „kulturní laboratoř“. Terst zosobňuje jak sociální, kulturní či náboženské tenze, které byly přítomny již ve městech habsburské monarchie, tak i vnucení jediného italského národního vědomí a cítění prosazovaného zejména fašismem. Výsledkem je nutné a nelehké vyjednávání mezi různými a dokonce proti sobě stojícími identitami.

V habsburské monarchii zůstal i Ferdinand Opll se svým příspěvkem věnovaným Vídňi, pojatým tak, že poukazuje na dvojí chápání konceptu kultury, dvě linie působení obyvatel města, jak deklaroval název sekce (*Urban Culture – Cultural City: A Case-study with Regard to Vienna*). Také v tomto příspěvku se jednalo o případ konstrukce identity města prostřednictvím občanské „municipální“ kultury, umělecké tvorby a budování intelektuální prestiže. Autor nabídl analýzu kulturních

aktivit spojených s Vídní od 18. století do současnosti, které měly podobu jak tvorby uměleckých intelektuálních děl, tak sdílených symbolů, rituálů či mýtů zasazených do širšího kontextu.

Jin-Sung Chun (*Prussian Classicism as Postcolonial Lieux de Mémoire: A Transnational Perspective on the Korean Metropolis Seoul*) analyzoval rozdílný význam téže neoklasické estetiky na příkladu transferu vzoru použitého v Berlíně v 19. století do Soulu na stavbu vládní budovy v období japonské kolonizace. I zde se autor zamýšlel nad definicí kultury a nad problémem estetických forem použitých v odlišném prostředí a historické situaci. V Berlíně představovala tato architektura přivlastnění si řeckého architektonického modelu. V Japonsku byla přivlastněním si pruského modelu, který postaven v Soulu se stal symbolem japonského imperialismu a podmanění Koreje. Po válce byla stavba zachována i interpretována jako památka evropské architektury, místo paměti se mělo stát místem zapomnění. Nestalo se, v roce 1995 byla budova zbourána jako přežívající bolestná připomínka koloniální minulosti.

Adrian Gorelik (*The Idea of „Latin American City“*) spojil sociálněhistorickou analýzu teoretickou reflexí, když hledal koncept latinskoamerického města ve 40.–70. letech 20. století, v době, kdy kontinent zažíval demografický růst a rozšiřovala se i města. Gorelik nazval tuto etapu „*explosión urbana*“. Zkoumání měst se tehdy intenzivně věnovaly společenské vědy a města se stala jakousi sociální a kulturní laboratoří, kde se odehrály pokusy o uskutečnění utopie, jako tomu bylo v novém hlavním městě Brasilii. Urbánní studia chápala města v rámci paradigmatu teorie modernizace, město bylo objektem urbánního a regionálního

plánování. Bylo považováno za základní nástroj plánovaného ekonomického a sociálního vývoje, jenž měl řešit problémy marginalizace a chudoby imigrantů, rostoucí populace chudinských čtvrtí či měst, tzv. *favelas* a *villas miseria*. Urbánní studia se od šedesátých let pohybovala mezi demografií, politikou a sociálními vědami a reagovala na tři podněty: především na nový konceptuální rámec opřený o teorii dominance a závislosti, který nahradil teorii modernizace. Dále reagovala na antiurbánní ideologii a ztrátu důvěry v sílu města jako nástroje růstu a stírání sociálních nerovností. Do třetice byly použity nové kategorie, jako byl habermasovský koncept veřejného prostoru. V tomto intelektuálním kontextu se pak urbánní studia vyvíjela až do současnosti.

Autorka zprávy ve svém příspěvku studovala strategie revitalizace malých periferních měst (*History and Cultural Heritage - Transfers Between Urban and Rural Culture. European Experience*). Analýzu založila na komparaci procesu významného pro evropské postindustriální společnosti, tzv. rurální renesance, ve třech regionálních případových studiích. Její komparace byla vedena v prostorových měřítcích regionu, mikroregionu, města a místa. Vedle Gaskoňska, departementu Gers a jeho měst analyzovala Vysočinu a Třebíčsko na česko-moravském pomezí, východoslovenský Šariš, poddukelský kraj, jeho města a památky. Na příkladu kulturních památek zařazených na seznam UNESCO sledovala strategie sebe prezentace regionu, jeho měst a historických památek. Roger Chartier v této souvislosti poukázal jednak na soutěžení mezi třemi diskursivními formami prezentace minulosti v současnosti a na nebezpečné stírání hranic mezi nimi: tj. mezi pamětí, fikcí a historií.

Komparativní analýzu „kulturní krajiny“ Dublinu a Helsink, hlavních měst nových národních států, které formovaly svoji národní identitu, předložila Marjaana Niemi (*Urban Cultural Diversity and the Quest for National Unity: Helsinki and Dublin in the 1920s and 1930s*). Obě země získaly nezávislost poté, co se vymanily z nadvlády impérií. Jejich hlavní města se snažila zbavit symbolů minulosti a dát jim nový význam. Roger Chartier nabízel zvážit srovnání s diskutovaným případem pruské architektury v korejském Soulu.

Další téma vnesl do diskuse Lars Nilsson (*From an Industrial to a Post-industrial Urban Culture*) na příkladu analýzy vývoje průmyslové čtvrti na jihu Stockholmu. Studoval dopad deindustrializace na městské prostředí, na obyvatelstvo a jeho způsob života. Poté co se namísto textilního průmyslu začaly rozvíjet služby včetně finančnictví, se proměnila sociální struktura čtvrti. Dělnictvo bylo vystřídáno vyšší a střední třídou, která místo do hostince směřovala do nových nákupních center a místo sociální demokracie volila konzervativní nebo nové politické strany. Výsledkem potom byla sociálně segregovaná čtvrť, nový rys v urbanismu, který vystřídal sociálně smíšené typy předměstských čtvrtí, obvyklé v desetiletích po druhé světové válce.

Olusoji Oyeranmi se zaměřil na studium růstu nigerijského Ibadanu (*Globalization, Migration and City Development in Nigeria, Ibadan Example*), přičemž sledoval demografický vývoj, respektive stabilní proces imigrace do města, se sociálními dopady a politickými důsledky růstu města. Ty se podle Oyeranmiho projevují ve způsobu, respektive v absenci urbánního plánování. Příspěvek vnesl do diskuse zamýšlení na konceptem globalizace, který

byl na kongresu diskutován v celé řadě sekcí. Roger Chartier poukázal na ztotožňování globalizace s procesem propojování světa prostřednictvím toku kapitálu a investic, s propojováním trhu, migracemi, novými technologiemi a „světovou kulturou“. Vzněl otázku, zda bychom neměli vzít v úvahu distinkci, již formuloval francouzský historik Serge Gruzinski, když při analýze procesů vytváření provázanosti a reciproční závislosti v globálním měřítku navrhl rozlišovat mezi *globalisation* a *mondialisation*. V tomto pojetí by globalizace byla definována jako posílení provázanosti mezi místy, situacemi a historiemi bez nutného setření kulturních specifik v důsledku akulturace, tj. kulturní okcidentalizace. Spojení světa ve smyslu mondializace by označovalo tu sféru, která je v každé kultuře ovládána prostřednictvím vnuceného nebo převlastněného dominantního ekonomického, sociálního a kulturního modelu. Přestože všechna města na světě dnes sdílejí společné charakteristické rysy, problémy a výzvy, zůstává jim jejich historie, patrně originální kulturní dědictví a v důsledku i rozmanitost, která je činí zajímavými.

Ludá Klusáková

Město a společnost v evropské historii

10. mezinárodní konference urbánních dějin v Gentu (1.-4. září 2010) potvrdila, že v rámci oboru získává na důležitosti téma sociálního rozměru reprezentace urbánní minulosti a jejího společenského užití i využívání. Tato problematika se stala jak předmětem kritických analýz, tak otázkou prakticko-metodologickou. Část